

NE MAI LASĂ CRIZELE ACTUALE NEALTERAT DREPTUL LA EDUCAȚIE?

Pr. Lect. univ. dr. Bogdan IVANOV

*Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
paul.ivanov@ubbcluj.ro*

ABSTRACT: Do the Current Crises Leave our Right to Education Unchanged ?

From the broad and generous sphere of human rights and freedoms, freedom of thought and expression, naturally accompanied by the right to education, are the fundamental pillars that open the perspective for human beings to evolve mentally and spiritually and provide them with the opportunity to lead a better life and, consequently, to build a better world. Free access to education, guaranteed and defended almost everywhere in our modern world, is also a sign of the normality of a society's life, founded on values and freedoms, which knows how to invest in the training capital of future generations, which must learn to coexist peacefully. Similarly, where access to education is restricted or even eliminated by wars, pandemics, calamities, political, economic, and financial crises of all kinds, it is a sign that that society or human community is no longer functioning normally. This study focuses on two symptoms that increasingly affect the right to education today: the inner demobilization of individuals and digital captivity. All of these require a rethinking of the entire educational system based on the interaction between the teacher and the student and demand resources to ensure the freest exercise of this fundamental right to education, which derives from the right to life.

Keywords: *digital captivity, teacher, education right, pandemic, global crises, school dropout, illiteracy, technology, teacher authority.*

Introducere

Din sfera largă și generoasă a libertăților și drepturilor omului, libertatea de gândire și de exprimare, însoțite în mod natural de dreptul la educație sunt axele fundamentale care îi deschid omului perspectiva de a evolua

mental și spiritual și îi oferă șansa de a duce o viață mai bună și, implicit, de a construi o lume mai bună¹. Este adevărat că sfera tratatelor și a acordurilor internaționale oferă dreptului la educație un cadru solid, care este menționat în articolul 26² al *Declarației Universale a drepturilor omului* din anul 1948 și asumat de către toți semnatarii acestui document fundamental pentru noua construcție a lumii postbelice. La fel de important este și faptul că acest drept este pe larg amintit în articolul 13 al *Pactului internațional pentru drepturilor economice, sociale și culturale* din 1966, asumat la nivelul Organizației Națiunilor Unite, la care se mai adaugă articolele 28 și 29 din *Declarația Drepturilor Copilului*, asumată de același organism internațional în anul 1959³. Tot în categoria declarațiilor internaționale privind dreptul la educație se înscrie și *Declarația solemnă* din toamna anului 2000 a *Forumului Mondial al Educației* reunit la Dakar, care milita pentru asigurarea accesului la educație primară pentru toți copiii de pe glob și își propunea ca, până în anul 2015, nivelul de alfabetizare la nivel global să ajungă până la aproape 50%, eliminând totodată discriminările privind raportul dintre femei și bărbați în privința șanselor la educație⁴.

Având o asemenea recunoaștere globală și fiind asumată în pachetul general al drepturilor omului, se presupune că dreptul la educație este unul sacrosanct pentru orice națiune, care își construiește onest viitorul și își educă cetățenii în spiritul unor valori definitorii pentru tipul de societate pe care și-l dorește. Mai mult, fiecare stat înțelege că este de datoria lui să

1 A se vedea Klaus Dieter Beiter, *The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*, Leiden / Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, p. 3.

2 **Articolul 26** 1. Orice persoană are dreptul la învățătură. Învățământul trebuie să fie gratuit, cel puțin în ceea ce privește învățământul elementar și general. Învățământul elementar trebuie să fie obligatoriu. Învățământul tehnic și profesional trebuie să fie la îndemâna tuturor, iar învățământul superior trebuie să fie de asemenea egal, accesibil tuturor, pe bază de merit. 2. Învățământul trebuie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului față de drepturile omului și libertățile fundamentale. El trebuie să promoveze înțelegerea, toleranța, prietenia între toate popoarele și toate grupurile rasiale sau religioase, precum și dezvoltarea activității Organizației Națiunilor Unite pentru menținerea păcii. 3. Părinții au dreptul de prioritate în alegerea felului de învățământ pentru copiii lor minori.

3 Klaus Dieter Beiter, *The protection of the right to education by international law*, pp. 3, 4.

4 Tristan McCowan, *Education as a Human Right Principles for a Universal Entitlement to Learning*, London, New Delhi, New York, Sydney, Bloomsbury, 2013, p. 5.

investească în aceste drepturi ale oamenilor și să le susțină, oferind șansa propriilor cetățeni de a avea astfel accesul la libertățile fundamentale, care nu ar fi reale fără investiții susținute, rămânând doar simulacre de libertăți. Realitatea însă ne oferă o altă imagine, cu mult îndepărtată de aceste idealuri generoase exprimate unanim în privința importanței dreptului la educație⁵.

Nu trebuie uitat nici faptul că accesul liber la educație, garantat și apărat peste tot în lumea noastră modernă, este și un semn al normalității vieții unei societăți, fundamentată pe valori și libertăți, care știe să investească în capitalul de formare al generațiilor viitoare, care trebuie să învețe să conviețuiască pașnic. În egală măsură, acolo unde accesul la educație este restrâns sau chiar anulat de războaie, pandemii, calamități, crize politice, economice și financiare de tot felul este semnul că acea societate sau comunitate umană nu mai funcționează normal. De aceea trebuie remarcat efortul depus de țările care au trecut recent sau încă trec prin astfel de crize de a păstra deschis accesul la educație și de a salva prin aceasta parcursul normal al unei societăți, care încă își mai poate gândi viitorul, chiar și în situații critice.

Trebuie de la bun început spus că un drept fie natural, fie recunoscut de tratate și legi, devine operant doar în măsura în care este asumat și exercitat cu conștiință și respect. La fel cum democrația devine cu adevărat validă și își produce efectele dorite de toți dacă cetățenii ei participă la ea prin exercitarea drepturilor lor, precum votul, libertatea de a alege și de a fi ales, la fel și educația, doar dacă este respectată și frecventată, devine motorul în care meritul și valoarea sunt criteriile de selecție și promovare într-o societate. Nu am făcut întâmplător această analogie, întrucât dreptul la educație are o puternică componentă de emancipare și de libertate, iar democrația este direct legată de nivelul de educație al unui popor⁶. Educația⁷ este și semnul și garanția libertății unui popor, iar cu cât dreptul la educație este mai solid și mai neîngrădit, cu atât regimul general al libertăților este mai larg.

5 Tristan McCowan, *Education as a Human Right*, p. 50.

6 John Dewey, *Democracy and education. An introduction to the philosophy of education*, Free Press, 1997, p. 6.

7 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Valences of Education", în *Proceedings of the 24th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.

Totuși, dincolo de crizele la care am făcut referire, desuetudinea și lipsa de interes în care a căzut astăzi dreptul la educație și abandonul din partea celor chemați să se bucure de el sunt cele mai mari pericole, care aruncă o perspectivă sumbră asupra viitorului.

Demobilizarea interioară

Dacă un dușman vizibil poate fi studiat și mai apoi combătut prin strategii și acțiuni concrete și inteligente, cel ascuns lovește mult mai puternic în edificiul interior al oricărei activități omenești, care vizează progresul și viața. În acest sens, cuvintele dintr-o veche rugăciune a Bisericii care cerea lui Dumnezeu să ne ferească „de dușmanul cel dintre noi”, în cazul educației sugerează cel mai bine pericolul demobilizării interioare a subiecților ei. Acesta mi se pare de departe pericolul cel mai mare, care sapă adânc la edificiul școlii. Pericolul de care vorbesc stă sub masca perfidă a acestui rău tot mai prezent, hrănit și cultivat de societatea de consum, în care câștigul facil și reușita fără conținut sunt idealuri vândute și vândute peste tot.

Date și statistici ne arată, că în pofida politicilor publice ale statelor moderne de a susține accesul la educație, rata abandonului școlar și a analfabetismului este într-o continuă creștere în spații care aparțin lumii civilizate și în care mersul la școală sau consumul de produse culturale nu sunt un lux. La această creștere a ratei abandon se adaugă și competiția excesivă pe piața educației, în care copiii și tinerii lipsiți de resurse financiare renunță rapid la a mai rămâne înscriși într-un program de educație și astfel se pierd într-o zonă gri. Ajungem astfel ca diferența dintre educație și abandon să o reprezinte banul, dar nu numai acesta.

Pentru a ne face o imagine concretă asupra acestui fenomen, date recente oferite de un barometru *Eurostat*, din luna mai 2023, ne spun că în ceea ce privește rata abandonului școlar ea variază la nivel european de la 2,3% în Croația și ajunge până la 15,6% în România⁸, ceea ce plasează țara noastră pe o tristă poziție frunțașă, urmată de țări precum Malta, Por-

⁸ Datele prezentate au fost consultate la https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training (consultat la 13.10.2023). Alte elemente eluate în discuția acestui fenomen: Tudorel Andreia, Alina Profiroiu, Marius Profiroiu, Andreea Iluzia Iacob, School „Dropout in Romania at the Level of Disadvantaged Groups”, în *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 28 (2011), pp. 337-341.

tugalia și Spania. Mai trebuie spus și faptul că ținta politicii educaționale și formative la nivelul Uniunii Europene este ca toate țările membre să ajungă până în anul 2030 la o rată de maxim 9%, în ceea ce privește abandonul timpuriu al școlii.

La nivelul analfabetismului, datele oferite de *Institutul Național pentru studierea alfabetizării* din Statele Unite ne spun că în 2022, „21% dintre adulții din SUA sunt analfabeți, iar 54% dintre adulți au o alfabetizare sub nivelul clasei a 6-a. Tot la nivelul Statelor Unite, aceeași statistică ne indică și faptul că 45 de milioane sunt analfabeți funcțional și citesc sub nivelul clasei a 5-a, iar 44% dintre adulții americani nu citesc nicio carte într-un an”⁹. Este cert faptul că asemenea date statistice se regăsesc în linii mari și la nivel european, ele variind de la țară la țară, dar reflectă aceeași situație a unei demobilizări interioare în ceea ce privește interesul pentru educație și cultură.

Aceste cifre alarmante, care atrag tot mai mult atenția specialiștilor în educație și a decidenților în materie de politici de învățământ, ne arată că, dacă rămânem într-o asemenea tendință, sistemul de învățământ va fi viciat de lipsa de calitate și de compromisul pe care îl va genera, promovând și recirculând analfabetismul la toate nivelurile de pregătire, inclusiv în cel universitar sau postuniversitar. Gândit într-o asemenea cheie, în care doar cifrele contează și fără mecanisme reale de selecție, sistemul de învățământ de pretutindeni, dar și din țara noastră va produce tot mai mult analfabetism cu diplomă și va furniza pe piața muncii specialiști cu competențe îndoielnice sau cu calificări viciate.

Dincolo de statistici, aceste date ne oferă perspectiva deloc optimistă în ceea ce privește soarta educației pentru noile generații, care par tot mai puțin interesate în a-și construi un viitor prin accesul la învățământul de toate gradele. Fără a-mi asuma rolul unui specialist în domeniu, nu mă feresc să spun că printre cauzele care au dus recent la interesul tot mai scăzut pentru educație se numără incoerența politicilor din domeniu, nesfârșitele reforme care au marcat tot atâtea experimente ratate în materie de educație și la fel de multe generații eșuate, decuplarea educației de realitățile concrete ale vieții, de unde vine și sentimentul acut al inutilității ei. Nu trebuie ocolită nici demotivarea tinerilor aflați sub presiunea tot mai mare a

9 Informații obținute la <https://www.thenationalliteracyinstitute.com/literacy-statistics> (consultat la 13.10.2023)

succesului iluzoriu în viață oferit de pseudo-modelele societății de consum, de așa-zisii „oameni de succes”, fabricați fără o educație școlară serioasă sau de descurajarea produsă de alți tineri, complet dezinteresați de educație. La cele de până acum se adaugă lipsa de autoritate a profesorilor, subminată de avansul tehnologiei, dar și de presiunea societății, care a comis ingerințe de nepermis în actul educațional. La capitolul politici de perspectivă se înscrie și lipsa de viziune în privința schimbărilor radicale pe piața muncii, care se vor amplifica tot mai mult pe fondul excesului de tehnologie, și care vor duce într-un timp relativ scurt la dispariția a foarte multe din actualele meserii și, implicit specializări care se finanțează în școli.

Și cred că merită amintită la acest capitol eroarea care încă persistă în multe dintre sistemele naționale de resort, ce perpetuează iluzia că se poate face educație în absența învățării sau că primatul în acest proces trebuie acordat educației, formării și mai apoi învățării. Toate acestea sunt dublate de neputința de a gândi un sistem de educație competitiv bazat pe cercetare și creativitate și pe stimularea curiozității și a descoperirii.

Răspunsurile care se vor da acestor simptome ce caracterizează deriva educației vor deveni șanse pentru ca învățământul să își reconfirme șansele de viitor și iasă din această stare de marasm.

Captivitatea digitală

La aceste simptome, care definesc o societate ce pare că ratează programat miza educației viitoarelor generații bazată pe calitate și competitivitate la nivel global se mai adaugă și recenta criză pandemică, ce a zguduit din temelii sistemul de educație bazat pe clasică interacțiune directă profesor-elev și pe un sistem de învățare mai mult reproductiv decât creativ și intuitiv.

Marea lecție pe care nu știu câți au învățat-o din această pandemie este că a încerca să combați actualele crize, care se consumă la o scară globală și într-un ritm mult mai alert, cu metodele clasice, înseamnă să lupți cu mâinile goale în fața unui dușman echipat cu armele de ultimă generație. Acest lucru s-a văzut foarte bine ce înseamnă pentru educație, care a arătat cât de neadaptate sunt conținuturile de învățare la sistemul de predare online, cât de precară este infrastructura de comunicare, cât de depășite sunt spațiile clasice de învățare pentru astfel de stări de criză sau cât de reduse sunt competențele profesorilor în folosirea tehnologiei. Problema nu este

doar că aceste realități s-au văzut în pandemie, ci că au rămas neschimbate și acum, în acest calm intermezzo, în care nu mulți se mai gândesc că alte crize pot lovi sistemul de educație aflat tot la același nivel de inadaptare. Dar odată cu sistemul de educație, crizele lovesc în ansamblul de libertăți fundamentale ale omului, care au fost restrânse sau chiar anulate într-un mod abuziv și absurd, dar nu fără urmări. Această experiență arată că drepturile și libertățile pot fi garantate și asigurate prin implicare și previziune, mai ales în astfel de situații de criză.

Dar dincolo de aceste realități, care fac obiectul de studiu al specialiștilor, ce pot decide schimbări majore, care să salveze dreptul la educație și accesul la învățământ în situații de criză, printre multe alte neajunsuri, pandemia a subminat și mai mult autoritatea profesorului ca factor esențial în procesul de învățare. Tehnologia ne-a învățat odată în plus că un profesor nu mai poate pretinde că deține astăzi un monopol al cunoașterii într-un anumit domeniu și că orice om care deține un telefon inteligent are acces nelimitat la un ocean de informații și de cunoaștere, de multe ori superior profesorului care stă în fața lui. Cu toate acestea, informația, care constituie subiectul de referință al actului de învățare, bazat pe transmiterea ei spre a completa orizontul de cunoștințe al învățăcelului, devine inoperantă sau chiar inutilă, în absența factorului uman care să o transmită prin filtrul propriei cunoștințe și experiențe și o facă astfel mai ușor de înțeles și asimilat.

Această digitalizare forțată, care a devenit astăzi normă în desfășurarea procesului educațional perpetuează această stare neclară ce necesită o regândire și reafirmare a rolului și locului profesorului în actul de învățare. De multe ori profesorul poate fi depășit de avansul tehnologic și de orizontul de interes al studenților săi, care pot ști și cunoaște mult mai multe, iar acest lucru necesită reafirmarea faptului că profesorul în această ecuație a educației are rolul de a filtra informația, de a se pronunța asupra calității ei și de a o transmite mai departe ca pe o cunoștință care poate fi asimilată și inclusă într-un sistem în care să devină valoare. Din această perspectivă, o educație de succes nu stă în consumul unei cantități cât mai mari de informație brută, ci în calitatea prelucrării acesteia de către factorul uman, care este profesorul, și care dă măsura valorii unui sistem de educație.

Educația va rămâne ancorată în imaginea poate cam romantică pentru unii a acelei *paidea antice*, ce presupune însoțirea umană dintre profe-

sor și învățăcel, bazată generozitatea celui care știe și cunoaște și care este deschis spre a împărtăși cunoaștere, dar și pe încrederea, onestitatea și mai ales respectul celui care o primește. Mai trebuie spus că o educație de succes se bazează pe interacțiunea afectivă dintre profesor și elev, nu atât pe conținutul învățat, cât mai ales pe entuziasmul cu care profesorul transmite cunoașterea. Pentru că dincolo de conținuturi, competențe sau deprinderi, învățarea și educația este în primul rând despre viață, iar aceasta nu se poate face exclusiv mijlocit, prin intermediul tehnologiei, ci presupune în primul rând interacțiunea sufletească și umană a celor care aleg să meargă împreună pe drumul cunoașterii. Din această perspectivă se poate spune că dreptul omului la educație derivă de fapt din dreptul la viață, ce se fundamentează pe valori precum comuniune, încredere, generozitate și schimb reciproc, care trebuie să rămână nealterate.

De aceea, pentru a garanta că dreptul la educație poate fi exercitat în orice context, dar mai ales acum când lumea se va confrunta cu noi crize globale, investiția în calitatea factorului uman este de departe esențială. Acest lucru presupune formare continuă și un permanent acces la conținuturi de învățare, toate având ca scop consolidarea poziției fundamentale a profesorului în actul de învățare și educație. Nu sunt adeptul unui supralicitări a elementului tehnologic ca fiind cheia unică și sigură spre o educație de succes, dar sunt convins că viitorul va impune o mai bună adaptare între conținutul de învățat și folosirea inteligentă, dar cu limite ale tehnologiei în transmiterea cunoștințelor. Dacă e să ne mai referim la o lecție încă neînvățată în acești ani este aceea de a evita idolatrizarea tehnologiei și a supralicitării ei în detrimentul factorului uman. Aceasta se aplică nu doar în sfera educației, unde trebuie repus în centru elevul, cu orizontul lui de așteptări și cu nevoile lui, ci în toate celelalte domenii care vizează viața omului: sănătate, asistență socială, servicii publice.

A spune că doar tehnologia oferă șansa de a avea o educație de succes poate fi o afirmație păguboasă, care echivalează cu a spune că a fi un om de succes înseamnă a avea în mod obligatoriu e-mail și telefon inteligent. Cercetările recente arată că nu doar tehnologia dă măsura unui învățământ de calitate și că și alte generații care nu au avut tehnologia de azi au putut performa și inova în multe domenii ale cunoașterii¹⁰.

10 Manfred Spitzer, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere de Dana Verescu, București, Editura Humanitas, 2020, pp. 126-127.

Dimpotrivă, *captivitatea digitală* poate fi realul pericol pentru viitorul educației, care va deveni exclusivistă, limitată doar la cei care dispun de resurse pentru a avea tehnica necesară, incapabilă să rămână la fel de deschisă și de integratoare pentru cât mai mulți și neputincioasă să ofere acces la cunoaștere, fără intermediul tehnologiei sau măcar fără o orientare rezonabilă. Captivitatea digitală nedublată de interacțiunea directă poate duce la diluarea actului de învățare până la devalorizarea lui totală. Trebuie și să recunoaștem că digitalizarea poate aduce cu sine noi perspective de studiu și de perfecționare pentru lumea globalizată.

Delimitate sferile de competență ale învățământului clasic și cele ale învățământului virtual, în paralel cu construirea de programe specializate pentru învățământul mediat digital pot fi soluții pentru o dezvoltare corectă a educației în viitor. Trebuie să rămânem totuși conștienți de faptul că digitalizarea poate lărgi accesul la educație pentru mulți, la fel cum îl poate îngrădi pentru alții, la fel cum tot digitalizarea, prin neasumare serioasă, poate duce la diluarea tot mai mare a calității învățării și a educației. Tehnologia este doar mediul prin care putem accesa și transmite mai ușor informațiile, nu fără pericole și riscuri: precum fragmentare, cunoaștere parțială, lipsă de respect față de ideile altora, manipulare sau influențe ideologice.

Concluzii

Un parcurs sănătos al procesului de educație pornește de la garantarea calității învățământului, a conținuturilor acestuia și a modului în care ele sunt transmise prin intermediul profesorului, dar și prin accesul la tehnologie, devenită indispensabilă în educație. Tehnologia și digitalizarea nu trebuie să constituie bariere în calea accesului la educație și de aceea trebuie ca politicile ce vizează dreptul la educație să fie dublate și de o componentă economică, menită să reducă decalajul dintre cei care dețin resurse și cei care nu le au și astfel își permit să aibă sau să nu aibă parte de educație.

Reafirmarea dreptului la educație în acest context al crizelor globale trebuie să pună un accent ascuțit pe „reumanizarea actului educațional”, pe (re)venirea elevului în centrul actului educațional, pe respectul acordat fiecărui actor al actului educațional, pe convingerile lor și, astfel pe calitatea lor umană. O componentă importantă o reprezintă calitatea interacțiunii umane dintre profesor și elev și mai ales apărarea spațiului educațional de orice fel de ingerință ideologică. Nu poți să te bucuri de un drept funda-

mental în absența libertății de conștiință¹¹ și de gândire¹², într-un mediu manipulat de ideologii, abil camuflerate sub diferite pretexte educaționale sau de alt fel. Pentru ca educația să rămână un drept universal, alături de dreptul la viață, aceasta trebuie să rămână liberă, încurajată, deschisă tuturor, integratoare și scoasă de sub orice influență toxică a ideologiei.

Bibliografie:

A. Izvoare/Surse:

- *Convenția Drepturilor Copilului* din 1959.
- *Convenția internațională a drepturilor economice, sociale și culturale* din 1966.
- *Declarația Universală a drepturilor omului* din 1948.

B. Literatură Secundară:

Monografii:

- BEITER, Klaus Dieter, *The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*, Leiden / Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
- DEWEY, John, *Democracy and education. An introduction to the philosophy of education*, Free Press, 1997.
- MCCOWAN, Tristan, *Education as a Human Right Principles for a Universal Entitlement to Learning*, London, New Delhi, New York, Sydney, Bloomsbury, 2013.
- SPITZER, Manfred *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere de Dana Verescu, București, Editura Humanitas, 2020.

Studii și articole:

- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Libertatea religioasă – temelie a demnității umane", în *Religie și libertate. Săptămâna libertății religioase, 9-16 aprilie 2011*, București, Casa de editură "Viață și Sănătate", 2011, pp. 29-36.

11 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (JLC)*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arcs, France, Editio IARSIC, 2015, pp. 595-608.

12 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în *Religie și libertate. Săptămâna libertății religioase, 9-16 aprilie 2011*, București, Casa de editură "Viață și Sănătate", 2011, pp.29-36.

- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (JLC)*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arcs, France, Editio IAR-SIC, 2015, pp. 595-608.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Valences of Education”, în *Proceedings of the 24th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, August 15-16, 2021, Princeton, NJ, United States of America, pp. 190-196.
- TUDOREL Andreia; PROFIROIU Alina; PROFIROIU, Marius; IACOB, Andreea Iluzia, School „Dropout in Romania at the Level of Disadvantaged Groups”, în *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 28 (2011), pp. 337-341.
- WILLMORE, Larry, „Basic Education as a Human Right”, în *Economic Affairs*, 24(2004), 17–21. (doi:10.1111/j.1468-0270.2004.00509)

C: Surse WEB:

- Barometrul Eurostat privind abandonul timpuriu al școlii din data de 23 mai 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training (consultat la 13.10.2023, ora 13.25)
- Date privind nivelul de alfabetizare în Statele Unite, la <https://www.the-nationalliteracyinstitute.com/literacy-statistics> (consultat la 13.10.2023, ora 12.45)